

WPŁYW USŁUG I WYBRANYCH ŚRODKÓW INFORMACYJNYCH NA AKTYWIZACJĘ PODAŻY PRODUKCJI ROLNEJ

Halina Szulce

Zasadniczym celem przedstawionych rozważań jest próba wskazania na możliwość, a raczej na siłę wpływu usług produkcyjnych oraz wybranych środków informacyjnych, takich jak: środki masowego przekazu, poradnictwo służby rolnej czy wreszcie „naśladownictwo” — na wielkość produkcji rolnej. Oczywiście wpływ usług na aktywizację produkcji jest sprawą bezsporną. Pragniemy tu jednak wskazać nie na teoretycznie znaną wzrastającą rolę usług w miarę zmieniających się wraz z postępem technicznym proporcji czynników produkcji zaangażowanych w rolnictwie, lecz na możliwości stymulowania poprzez usługi produkcji w naszych konkretnych warunkach rolnictwa indywidualnego. Chodzi tu zatem o rolnictwo, w którym ciągle przeważają gospodarstwa samowystarczalne (także w zakresie usług) i w których proporcje między siłą roboczą i kapitałem znacznie odbiegają od wielkości charakterystycznych dla krajów o wysokiej wydajności produkcji rolnej.

Stosunkowo słaba i relatywnie znacznie bardziej opóźniona, niż wynikałoby to z określonego cyklu produkcyjnego, reakcja podaży produkcji rolnej na zmiany instrumentów polityki rolnej mogących ją stymulować wiąże się w znacznej mierze ze słabością ekonomiczną większości gospodarstw indywidualnych. Trudno w tym miejscu nie przypomnieć, że 60,5% indywidualnych gospodarstw rolnych stanowiły w 1977 r. gospodarstwa poniżej 5 ha. Średnia obsada zwierząt gospodarskich w tych jednostkach kształtowała się na poziomie: bydło 1,4 sztuki, trzoda chlewna niecałe 2 sztuki¹. Relatywnie niskie były również wyniki produkcji roślinnej, szczególnie towarowej. Te bardzo słabe ekonomicznie gospodarstwa zajmowały 41,5% ogólnej powierzchni użytków rolnych w Polsce, czyli około 7,932 tys. ha.

¹ Wszystkie dane przeliczono według Rocznika Statystycznego GUS 1978, s. 198, tabl. 11 (278), s. 199, tabl. 12 (279), s. 223, tabl. 60 (327), s. 225, tabl. 64 (331).

Scharakteryzowane cechy gospodarstw rolnych w Polsce, osłabiające ich reakcje na zmianę instrumentów ekonomicznych, pozwalają jednocześnie założyć dominującą rolę usług w procesie aktywizacji produkcji w tych jednostkach. Wyniki przeprowadzonych badań empirycznych w pewnej mierze potwierdzają intensywne zapotrzebowanie na usługi w gospodarstwach mniejszych, o stosunkowo niskim poziomie zamożności² (tab. 1). Okazuje się jednak, że pełnią one z reguły rolę koniecznego substytutu brakującego wyposażenia kapitałowego w tych gospodarstwach, bardzo natomiast rzadko są czynnikiem stymulującym dodatkowy wzrost produkcji rolnej. Wiąże się to w dużej mierze z ograniczonym asortymentem oferowanych usług, nie najlepszą ich jakością, nieterminowością, a uogólniając, z brakiem wypracowanego systemu, w którym sprawne i niezawodne usługi byłyby istotnym narzędziem integracyjnym, włączając drobne gospodarstwa w z góry określony program produkcji rolnej.

Tenże to brak sprawności i niezawodności usług sprawia, iż zdecydowana większość gospodarstw, niezależnie od ich wielkości i siły ekonomicznej, dopasowuje swój poziom i strukturę produkcji do własnych potencjalnych możliwości jej obsługi. Przejawia się to w odmiennych formach realizacji i uzyskanych efektach. Gospodarstwa większe próbują zgromadzić pewien niezbędny zasób maszyn i narzędzi rolniczych, gwarantujących im względną niezależność. Małe natomiast i słabsze ekonomicznie gospodarstwa zwlekają, nawet przy korzystnych zmianach instrumentów ekonomicznych, z korektą dotychczasowego poziomu i struktury produkcji rolnej. Innymi słowy, wypróbowany poziom i struktura produkcji gwarantujące gospodarstwu samowystarczalność są silniejszym środkiem przemawiającym za utrzymaniem jej stabilności, aniżeli korzystne zmiany elementów rynkowych zapewniających większą intratność określonych dziedzin produkcji rolnej.

Na podstawie obserwacji opisanych zjawisk można zatem stwierdzić, iż teoretycznie usługi, przy istniejącej w polskim rolnictwie strukturze agrarnej i proporcjach czynników produkcji, mogą być najaktywniejszym czynnikiem decydującym o pożądanym kierunkach produkcji. W rzeczywistości jednak rolnicy zapytani — czy pełna dostępność i sprawność

---

² Badania empiryczne przeprowadzono w województwie poznańskim, dobierając gminy o zróżnicowanym poziomie rozwoju ekonomicznego. Były to gminy: Gniezno, Lwówek, Krzykosy. Badaniem objęto 1100 gospodarstw. Po weryfikacji do opracowania przyjęto 1011 ankiet. Oprócz cech charakteryzujących gospodarstwo: wielkość, poziom dochodów, specjalizacja, wyposażenie w środki produkcji, obsada zwierząt i poziom produkcji oraz gospodarującego (wiek, wykształcenie zatrudnienie) pytano o częstotliwość korzystania z usług, ocenę ich jakości i terminowości, najem prywatnej siły roboczej, natężenie korzystania z określonych rodzajów usług, za usługi oraz o ocenę pełności usług świadczonych przez instytucje obsługujące rolnictwo.

Tabela 1

Korzystanie z usług kółek rolniczych i ich ocena a wielkość gospodarstwa i wiek gospodarującego (w % — przyjmując ogół rolników lub gospodarstw w tym samym przedziale = 100)

Wielkość gospodarstw i wielkość gospodarującego	Czy korzysta z usług kółka rolniczego		Wartość usług kółka rolniczego					Ocena usług		Propozycje usprawnień			
	tak	nie	do 5 tys.	5-10	10-15	15 i więcej	wystar- czające	niewystar- czające	sprzęt	czas	sprawność		
Do 2 ha	90	10	95	5	—	—	100	—	—	—	—	—	—
2-5	88	12	40	53	7	—	80	20	—	100	—	—	—
5-7	92	8	42	52	6	—	74	26	—	74	—	—	26
7-10	79	21	50	22	9	19	59	41	—	61	30	—	9
10-15	75	25	31	27	15	27	66	34	—	51	22	—	27
15 i więcej	74	26	17	17	19	47	68	32	—	32	41	—	27
Do 25 lat	72	28	34	28	20	18	74	26	—	83	17	—	—
26-40	93	7	41	17	22	19	69	31	—	34	39	—	27
41-50	98	2	32	26	19	23	76	24	—	90	—	—	10
51-60	96	4	20	7	19	54	61	39	—	95	5	—	—
61 i więcej	94	6	21	15	20	44	58	42	—	100	—	—	—

Źródło: Badania ankietowe w latach 1977 i 1978.

usług zmieniałyby w zasadniczy sposób ich decyzje produkcyjne — odpowiadali negatywnie. Związane to było w dużej mierze z niemożnością wyobrażenia sobie przez rolników sytuacji, w której przedsiębiorstwo obsługujące, mogłoby być jednocześnie odpowiedzialne za produkcję w drobnych gospodarstwach. W tej sytuacji sprawność wykonywania usług w gospodarstwach decydowałaby równocześnie o wynikach przedsiębiorstwa, mierzonych wielkością skupianej produkcji, pochodzącej z obsługiwanych gospodarstw. Byłoby to spełnienie do pewnego stopnia funkcji, którą powinien pełnić rynek, a polegającej na częściowym przejęciu ryzyka produkcji rolnej przez przedsiębiorstwa integrujące gospodarke żywnościową.

Badania wskazują jednak, że jeżeli usługi nie są w stanie w krótkim okresie wpłynąć na zmianę poziomu i struktury produkcji (o czym decydują głównie negatywne doświadczenia rolników), to funkcjonowanie wielu gospodarstw już obecnie jest uzależnione od pewnego niezbędnego poziomu rozwoju tych usług. W gospodarstwach dużych szczególne znaczenie mają usługi przed- i poprodukcyjne. W gospodarstwach małych natomiast usługi świadczone w trakcie procesu produkcji. Wiąże się to ewidentnie z inną wagą, jaką rolnicy w gospodarstwach różnej wielkości przywiązują do czasu produkcyjnego, co bezpośrednio łączy się z proporcjami czynników produkcji zatrudnionych w gospodarstwie rolnym.

Innym elementem, oprócz wielkości gospodarstwa, istotnie różnicującym zapotrzebowanie na usługi, jest wiek gospodarującego. Prawidłowością jest prawie w każdej grupie gospodarstw, że im rolnik starszy, tym odpowiednio większe jest jego zapotrzebowanie na usługi. Niezależnie od obszaru gospodarstwa, wiek gospodarującego wyraźnie kształtuje rosnący popyt na usługi świadczone przez kółka rolnicze. Przy czym w większości przypadków, usługi te pozwalają na nieobniżanie dotychczasowego poziomu produkcji.

O traktowaniu usług jako pewnej konieczności, pozwalającej na prowadzenie procesu produkcji rolnej, a nie jako środka dzięki któremu produkcję tę można zaktywizować i uczynić bardziej rentowną, świadczy relatywnie duży popyt na usługi kółka rolniczego w gminach uboższych.

Trudno jednak nie dodać, że aktualnie istnieje szereg barier hamujących stan posiadania własnych środków produkcji i zmuszających do korzystania z usług świadczonych przez przedsiębiorstwa obsługujące rolnictwo. Najważniejszym z wspomnianych hamulców jest zbyt mały obszar gospodarstw, powodujący nieefektywne wykorzystanie własnych narzędzi pracy, jak i nowoczesność technologii podwyższając jednostkowe ceny narzędzi produkcji. W tej sytuacji wraz z rosnącą kapitałochłonnością produkcji usługi rolnicze stają się jedyną alternatywą przełamania bariery między drobnotowarową gospodarką chłopską a nowoczesną techniką

produkcji. W skali globalnej bowiem, moc produkcyjna zaangażowanych środków pracy w przedsiębiorstwie świadczącym usługi jest wykorzystana w znakomicie większym stopniu aniżeli w wypadku, kiedy środki te są do wyłącznej dyspozycji poszczególnych indywidualnych gospodarstw rolnych. A zatem, gdyby tylko przyjąć pełną, szeroko rozumianą sprawność funkcjonowania usług można by jednocześnie zdecydować się na wprowadzenie do rolnictwa techniki, zgodnej z wymaganiami nowoczesności, a nie dostosowanej do gospodarki drobnotowarowej, która jest z reguły techniką mniej efektywną i społecznie bardzo drogą.

Sprawnie funkcjonujące usługi produkcyjne, w tym przede wszystkim rolnicze, mogą być istotnym narzędziem powiązania drobnotowarowej gospodarki chłopskiej z całą sferą gospodarki żywnościowej. Znaczenie usług w procesie pionowej integracji produkcji żywności i organizacji produkcji rolnej wymaga jednak dużej siły ekonomicznej przedsiębiorstwa usługowego, występującego w pewnej mierze w roli nakładcy. Taką siłą z reguły dysponują jedynie przedsiębiorstwa bezpośrednio produkujące na rynek, które posiadają często własną bazę usługową. Trudno sobie natomiast wyobrazić pełną (czasową, przestrzenną, jakościową) sprawność usług świadczonych przez co prawda specjalistyczne przedsiębiorstwa nie zainteresowane jednak końcowym efektem produkcji.

Przy braku pełnej dyspozycyjności usług, a co się z tym wiąże braku dla gospodarstwa alternatywnej możliwości wyboru między wyposażeniem w pełen zestaw własnych maszyn i narzędzi rolniczych a korzystaniem z usług, niskie ceny usług nie są czynnikiem krepującym popyt na nie. Należy przy tym dodać, że wspomniane już wyniki badań wyraźnie wskazują, że rolnicy w dalekiej dopiero kolejności wymieniają ceny jako czynnik kształtujący popyt na usługi, wskazując przede wszystkim na konieczność ich niezawodności i pełnej dostępności. Można zaryzykować twierdzenie, iż subwencjonowanie rolnictwa poprzez dopłaty do usług jest z punktu widzenia kosztów całej gospodarki mało efektywne, z całą pewnością jednak potrzebne ze względów społecznych, gdyż często jest to jeden z podstawowych warunków umożliwiających gospodarowanie w gospodarstwach słabych ekonomicznie. Można by się oczywiście zastanawiać nad celowością subwencjonowania właśnie tego typu gospodarstw, z reguły decyduje jednak o takiej konieczności szereg okoliczności, z których do najistotniejszych można zaliczyć brak odpowiednich środków finansowych na inwestycje konieczne do przejęcia i zagospodarowania tych obszarów przez państwo.

Jednym, z rysujących się wyraźnie na podstawie uzyskanych wyników zadań problemów jest brak wiary rolnika w możliwość oparcia swego procesu produkcji o sferę usług. Negatywne doświadczenia rolników powodowały, iż większość z nich na pytanie, czy przy w pełni sprawnie

działających usługach organiczyliby własny zestaw narzędzi i maszyn rolniczych, odpowiadała negatywnie. Mimo tych opinii jednak generalnie wydatki na usługi w procesie produkcji rolnej systematycznie wzrastały. Warto przy tym zaznaczyć, że o ile gospodarstwa większe, silne ekonomicznie podkreślały przede wszystkim potrzebę rozwoju usług związanych z obsługą procesu przed- i poprodukcyjnego, o tyle gospodarstwa słabsze ekonomicznie, najczęściej małe obszarowo i często dwuzawodowe, wskazywały przede wszystkim na konieczność poprawy usług związanych z samym procesem produkcji rolnej.

Przyjmując zatem aktualnie, jako obiektywnie istniejący fakt, iż rolę usług można określić jako wspomagającą proces produkcji rolnej, a nie jako niezbędny element warunkujący jej istnienie, i pamiętając, iż rola ta jest w dużej mierze wynikiem ograniczonej, niesprawnej i wadliwej jakościowo podaży usług niezwykle istotnym staje się problem właściwej alokacji usług. Tymczasem nawet pobieżna obserwacja wykazuje, iż brak w tym względzie jakiegokolwiek polityki. Usługi często lokalizowane są bez uwzględnienia warunków lokalnych, co niekiedy doprowadza do paradoksalnego zjawiska względnej nadpodaży usług przy globalnie istniejącym znacznym ich deficycie. Trudno nie dodać, że sytuację taką stabilizuje w wielu wypadkach subwencjonowanie cen usług rolniczych. Ceny usług są szczególnie trudnym do rozstrzygnięcia problemem. Z jednej bowiem strony niskie ceny rynkowe usług stabilizują ich ogólną dostępność, a co ważniejsze kształtują, nawet w gospodarstwach słabszych ekonomicznie, korzystniejsze proporcje między kapitałem a siłą roboczą — wykorzystując istniejące między tymi elementami związku substytucyjne; z drugiej — taki właśnie poziom cen prowadzi często do słabości ekonomicznej przedsiębiorstwa, jego nieracjonalnego działania oraz zachwiania struktury świadczonych usług. Można zatem sądzić, iż aktualnie powszechna dostępność usług stabilizuje niejako ich gorszą jakość, doprowadzając w gruncie rzeczy często do minimalizowania ich roli w procesie wprowadzania postępu technicznego do rolnictwa. Usługi stają się w tej sytuacji istotnym czynnikiem produkcji dla gospodarstw nie mających właściwie alternatywy, które są z reguły gospodarstwami słabymi ekonomicznie. Nie są natomiast taką alternatywą, a właściwie szansą zwiększenia efektywności działań dla gospodarstw „silnych ekonomicznie”. Jak już wspomniano, jednak względy ogólnospołeczne związane zarówno z koniecznością możliwie pełnego wykorzystania ziemi, przy istniejących ograniczeniach kapitałowych, jak i trudności w tworzeniu nowych miejsc pracy poza rolnictwem — przemawiają z kolei za dotowaniem usług. Wzrost bowiem ich cen rynkowych mógłby doprowadzić do powstania bariery dochodowej w gospodarstwach słabszych ekonomicz-

nie, a w efekcie w wielu wypadkach spowodować spadek produkcji globalnej w rolnictwie.

Przedstawione wyniki badań pozwalają zatem stwierdzić, iż aktualnie usługi, mimo iż odgrywają istotną rolę w procesie produkcji rolnej nie pełnią funkcji stymulującej przemiany w poziomie i strukturze produkcji rolnej.

Warto zatem się zastanowić w kontekście przedstawionych wyników badań nad możliwościami wprowadzenia nowoczesnej techniki do działającego w specyficznych warunkach rolnictwa polskiego, przy możliwie najniższych kosztach ogólnospołecznych, a więc przy przestrzeganiu jak największej efektywności wykorzystania ciągle występujących w deficycie maszyn i narzędzi rolniczych.

Przeprowadzone w indywidualnych gospodarstwach rolnych badania pozwalają stwierdzić, że w pełni efektywnie mogą być wykorzystane w obrębie gospodarstwa przede wszystkim maszyny proste o niskiej wydajności³. Można zatem sądzić, że przy określonym poziomie rozwoju techniki mechanizacja indywidualna może hamować absorbowanie przez rolnictwo nowoczesnej i wydajnej techniki. Te również względy sprawiają, że także zespoły rolnicze nie są w stanie rozwiązać w pełni zarysowanego problemu. Sprawność organizacyjną, a co również ważne akceptację wśród rolników zyskują przede wszystkim zespoły, małe, składające się z kilku członków. Również one w tej sytuacji nie mogą efektywnie wykorzystać własnego parku maszynowego oraz przeznaczyć na ten cel dostatecznych środków pieniężnych. Nieefektywne wykorzystanie stawianych do dyspozycji rolnictwa maszyn i narzędzi rolniczych ma szczególne znaczenie, jeśli pamiętamy o ograniczonej podaży środków produkcji dla rolnictwa.

Nie ulega zatem wątpliwości, że nowoczesne, wysokowydajne rolnictwo musi, oprócz pewnego prostego zestawu własnych narzędzi rolniczych, korzystać z usług przedsiębiorstw wyspecjalizowanych, dysponujących sprzętem nowoczesnym, drogim, wydajnym i często wymagającym specjalistycznej obsługi.

Trudno tutaj także nie wspomnieć, że o ile wszystkie wskaźniki ekonomiczne, takie jak produktywność czy wydajność pracy wskazują na znaczą przewagę sfery usług nad mechanizacją indywidualną gospodarstw rolnych, to jednak często braki organizacyjne w funkcjonowaniu tych usług przekreślają ich wielką rolę, jaką mogłoby spełniać w procesie aktywizacji produkcji rolnej. Aktualnie ta właśnie sfera działania wymaga

---

³ E. Bialski: Efektywność grupowych form mechanizacji w gospodarstwach indywidualnych. Zag. Ekon. rol., 1, 1975; B. Wojciechowska: Niektóre aspekty alokacji przestrzennej usług produkcyjnych dla rolnictwa. Zag. Ekon. rol., 1, 1978.

znacznego stopnia zindywidualizowania posunięć w zakresie poziomu i struktury świadczonych usług i dostosowania ich do konkretnych warunków regionalnych. Proces zunifikowania profilu przedsiębiorstwa świadczącego usługi byłby dopiero procesem dalszym, następującym po przyjęciu i zaakceptowaniu niezawodnych usług jako stałego elementu procesu produkcji. Oczywiście musiałyby to iść w parze z pewnym ekonomicznym okrzepnięciem przedsiębiorstwa świadczącego usługi w rolnictwie. Należy bowiem pamiętać, że z reguły w dłuższym horyzoncie czasowym sprawnie spełniać swe funkcje może tylko przedsiębiorstwo silne ekonomicznie, rentowne i zainteresowane rezultatem końcowym swoich działań.

Skuteczność oddziaływania wszystkich instrumentów ekonomicznych polityki rolnej, w tym także znaczenia usług w procesie produkcji, zależy w znacznej mierze od granic rozpropagowania przewidzianych skutków działania tych instrumentów wśród producentów rolnych. Wymaga to zatem zastosowania na szerszą skalę zintegrowanej akcji informacyjnej i wyjaśniającej szereg zjawisk w sferze produkcji na określonych branżowych rynkach rolnych.

Prowadzone badania koncentrowały się również wokół problematyki wrażliwości gospodarstw indywidualnych na wszelkie posunięcia polityki rolnej, a ściślej skuteczności oddziaływania określonych instrumentów tej polityki na aktywizację produkcji rolnej. Nie zagłębiając się w omawiane skuteczności wpływu narzędzi ekonomicznych na produkcję rolną, które to zagadnienie nie jest objęte zakresem niniejszych rozważań, zatrzymamy się nieco dłużej nad tzw. „informacyjnymi” środkami stymulacji produkcji rolnej, których rola jest niekiedy zupełnie niedoceniana. Tymczasem w dużej mierze właśnie one oddziałują na poziom, strukturę i skuteczność podejmowanych środków ekonomicznych. Jest to zrozumiałe, jeśli pamiętamy, że z reguły postawy ludzkie, w stosunku do wszystkiego co nowe i nieznanne wyrażają się nieufnością i niechęcią poddania się eksperymentowi. Producentów — szczególnie w pierwszym okresie — nurtuje obawa przed nieprzewidzianymi, niekorzystnymi dla nich skutkami podjętych decyzji. Powoduje to, pamiętając dodatkowo o rocznym przesunięciu efektów w stosunku do podjętych decyzji, znaczne opóźnienie reakcji produkcyjnych na zmiany instrumentów ekonomicznych.

Decyzje producentów rolnych cechują się zatem pewną inercją. Stosunkowo najskuteczniejszym sposobem niwelowania tych postaw jest odpowiednio prowadzona akcja reklamowa i informacyjna. Oczywiście skuteczność odpowiednich form działania w tym zakresie zależy od poziomu wiedzy i wykształcenia rolników. Potwierdzają to wyraźnie wyniki wspomnianych już uprzednio badań. W ich świetle widać wyraźnie, iż gospodarstwa silne ekonomicznie, w których prowadzący cechują się od-

powiednim poziomem wiedzy, znacznie żywiej reagują na wszelkie posunięcia zachodzące w sferze polityki rolnej, przy czym istotnie oddziałującym środkiem informacyjnym na decyzje wszystkich typów gospodarstw są środki masowego przekazu (radio, telewizja, czasopisma, książki). Czynnikiem sprzyjającym wzrostowi wpływu tych środków jest zarówno powszechna ich dostępność dla gospodarstw o różnym poziomie zamożności, jak i coraz wyraźniej rysująca się specjalizacja produkcji dotycząca nie tylko poszczególnych gospodarstw, lecz całych rejonów rolniczych. Dane liczbowe obrazujące wykorzystanie rad zawartych w audycjach radiowych i telewizyjnych w poszczególnych gospodarstwach zawiera tabela 2. Mimo znacznej powszechności oddziaływanie tych środków wyraźnie widać, że wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa wzrasta częstotliwość i intensywność korzystania z audycji radiowych i telewizyjnych. Drugim istotnym czynnikiem kształtującym korzystanie z tych środków informacji jest określony poziom wykształcenia.

Przedstawione w analizowanej tabeli liczby pozwalają również stwierdzić, iż szukanie bezpośrednich związków między zmieniającym się poziomem produkcji rolnej a intensywnością korzystania ze środków masowego przekazu nie daje oczekiwanych rezultatów. Wynika to w decydującej mierze z trudności w uchwyceniu tego typu związków liczbowych, bardzo wyraźnie jednak widać, że środki te mogą być katalizatorami reakcji zachodzących pod wpływem zmieniających się instrumentów polityki rynkowej.

Podobne funkcje, przede wszystkim jednak w zakresie upowszechniania wiedzy fachowej spełnia czytelnictwo książek i czasopism. Wyniki badań wskazują jednak również, iż ze szczególną intensywnością korzystają z niego rolnicy o wysokich dochodach, prowadzący silne ekonomicznie gospodarstwa. Rzecz charakterystyczna, że wielu rolników podkreślało, iż w okresie zmian poziomu czy relacji cen intensywnie poszukują odpowiednich komentarzy i artykułów interpretujących te zjawiska w prasie fachowej. Trudno jednak nie podkreślić, że rolnicy dość krytycznie oceniali przydatność zawartych w literaturze i prasie fachowej informacji.

Teoretycznie, szczególnie znaczącą rolę w podejmowaniu decyzji gospodarczych pod wpływem zmieniających się instrumentów rynkowych przypisać można fachowemu poradnictwu służby rolnej. Mimo że gromadzka służba rolna znaczną część swej pracy (około 47⁰/₀ czasu)⁴ przeznaczają na poradnictwo fachowe, z reguły są to porady doraźne, a nie porady dotyczące kluczowych problemów gospodarstwa, które powinny być inspirowane niejako przez służbę rolną. W efekcie powoduje to, iż w

⁴ B. Cichocka: Gromadzka służba rolna. Zeszyty IER, Warszawa 1972, s. 23-25.

Tabela 2

Wykorzystanie audycji radiowych, telewizyjnych i czytelnictwa fachowego w różnych typach gospodarstw rolnych (w % — przyjmując ogół rolników lub gospodarstw w tym samym przedziale = 100)

Wielkość gospodarstwa dochody i wykształcenie	Czy stosuje rady z au- dycji radiowych i tele- wizyjnych		Ocena przydatności rad zawartych w książkach i czasopismach		Częstotliwość korzystania z rad zawartych w pismach rolniczych				
	tak	nie	przydatne	nieprzydatne	b. często	często	rzadko	od czasu do czasu	nie korzysta
Do 2 ha	27	73	80	20	20	—	—	72	8
2-5	40	60	91	9	—	35	13	40	12
5-7	85	15	85	15	—	20	24	37	19
7-10	92	8	93	7	10	17	19	39	15
10-15	91	9	96	4	28	32	8	28	4
15 i więcej	94	6	95	5	31	36	—	33	—
Do 25 tys zł	19	81	97	3	—	—	12	81	7
25-50	33	67	95	5	—	20	34	37	9
50-75	37	63	97	3	3	19	32	39	7
75-100	70	30	100	—	4	41	—	43	12
100-125	68	32	95	5	—	74	5	20	1
125-150	73	27	90	10	3	70	4	23	—
150 i więcej	95	5	88	12	19	52	8	21	—
Podstawowe	79	21	74	26	—	39	12	42	7
Zawodowe rolnicze	95	5	83	17	—	20	30	47	3
Inne zawodowe	74	26	80	20	—	—	—	79	21
Srednie rolnicze	75	25	93	7	34	40	2	24	—
Inne średnie	74	26	92	8	7	43	27	13	10
Wyzsze	92	8	100	—	32	37	2	29	—

Źródło: Badania ankietowe w latach 1977 i 1978.

praktyce pracownicy służby rolnej nie spełniają roli przekazicieli informacji zawodowych i inspiratorów nowych wzorów gospodarowania. Przeprowadzone badania również wskazują, że rolnicy widzą w przedstawicielach służby rolnej przede wszystkim przedstawiciela administracji a nie fachowego doradcę (tab. 3). Wielu rolników podkreśliło, że woli czerpać wzory z gospodarstw przodujących niż korzystać z wiedzy służby rolnej. Trzeba przy tym wspomnieć, że poziom wiedzy fachowej służby rolnej był na ogół bardzo nisko oceniany mimo, że aż 75% rolników określiło tę pomoc jako przydatną.

O potencjalnych jednak chęciach korzystania z fachowego, dobrze prowadzonego poradnictwa świadczy fakt deklarowania się rolników w uczestniczeniu w różnego typu fachowych pogadankach i odczytach. Wyraźnie przy tym zainteresowanie tą formą wykazują gospodarstwa duże, silne ekonomicznie, często prowadzone przez ludzi posiadających fachowe rolnicze wykształcenie.

Przytoczone wyniki badań pozwalają również stwierdzić, że rolnicy radzą się służby rolnej najczęściej przy okazji. W sposób systematyczny radziła się najczęściej niewielka część rolników, przy czym byli to rolnicy posiadający gospodarstwa stosunkowo duże, od 10 do 15 ha, zwykle w przedziale wieku 40-50 lat.

Innym środkiem aktywizacji działalności produkcyjnej rolników, odmiennym w swej metodzie, zakresie i efektywności działania jest w bardzo ogólnym znaczeniu naśladownictwo. Określony efekt działania, odbywającego się niejako na oczach rolników, oddziałują na nich z reguły bardzo sugestywnie. Pewnym skrajnym przejawem tego naśladownictwa są różne formy kooperacji wciągające w ostatecznym efekcie gospodarstwa indywidualne na tory nowoczesnej gospodarki⁵. Na podstawie wyników omawianych już badań można sądzić, iż wzorcem tkanin dla rolników indywidualnych jest bardzo często gospodarka uspołeczniona. Około 46% ankietowanych stwierdziło, iż korzysta z doświadczeń PGR-ów, z którymi sąsiaduje, a aż 21% ściśle z nimi współpracowało w ramach kooperacji. Charakterystycznym jest, iż najczęściej z obu wspomnianych form korzystali rolnicy będący właścicielami większych gospodarstw, należących z reguły do regionów zamożniejszych. Inną szalenie popularną wśród rolników ideą są gospodarstwa doświadczalno-wzorcowe. Średnio aż około 54% ankietowanych chciałoby prowadzić takie gospodarstwo (oczywiście przy pomocy służby rolnej), przy czym prawie 8% korzysta lub chciałoby korzystać z lansowanych przez nie wzorców. Idea ta jest szczególnie popularna wśród gospodarstw większych (powyżej 10 ha) o wysokich dochodach z produkcji rolnej.

⁵ Por. A. Bornus: Drogi przenikania postępu rolniczego na wieś, skuteczność form jego przekazywania. CİNTE, Warszawa 1968, s. 13.

Tabela 3

Częstotliwość korzystania i ocena pomocy służby rolnej oraz „naśladownictwo” gospodarstw uspołecznionych w różnych typach gospodarstw rolnych (w % — przyjmując ogół rolników lub gospodarstw tym samym przedziale = 100)

Wielkość gospodarstwa dochody i wykształcenie	Ocena porad służby rolnej				Częstotliwość porad agronoma				Stosowanie doświadczeń uspołecznionych gos- podarstw rolnych	
	b. przydatne	przydatne	nie mają wpływu	nie przydatne	systematyczna	od czasu do czasu	okazyjnie	nie korzysta	tak	nie
Do 2 ha	—	42	58	—	—	—	87	13	21	79
2-5	—	71	11	18	3	40	53	4	27	73
5-7	—	65	12	23	2	50	48	—	31	69
7-10	19	45	16	20	7	32	61	—	59	41
10-15	3	80	10	7	32	35	33	—	51	49
15 i więcej	12	67	11	10	35	26	37	2	54	46
Do 25 tys. zł	—	8	80	12	—	—	92	8	49	51
25-50	—	9	71	20	—	31	64	5	42	58
50-75	—	44	25	31	—	20	69	11	53	47
75-100	12	66	12	10	12	6	82	—	59	41
100-125	7	73	19	1	21	68	11	—	64	36
125-150	10	59	31	—	18	48	34	—	57	43
150 i więcej	8	72	20	—	44	21	33	2	49	51
Podstawowe	6	77	6	11	16	28	52	4	48	52
Zawodowe rolnicze	—	49	51	—	35	26	36	3	50	50
Inne zawodowe	—	47	53	—	11	70	19	—	28	72
Średnie rolnicze	—	32	48	20	—	21	75	4	19	81
Inne średnie	—	28	51	21	—	10	82	8	47	53
Wyższe	—	21	55	24	—	17	80	3	18	82

Źródło: Badania ankietowe w latach 1977 i 1978.

Fragmety przedstawionych badań nad skutecznością oddziaływania wybranych instrumentów polityki rolnej w procesie stymulowania rozwoju podaży produkcji rolnej wskazują na ścisłe związki między poszczególnymi narzędziami i na niemożność ich autonomicznego traktowania. Skuteczność podjętych środków działania zależy od kompleksowości przemian i instrumentach polityki rolnej i precyzyjnej przewidywania ubocznych skutków jakie mogą wystąpić, zważywszy wielostronność powiązań rolnictwa z całym organizmem gospodarki narodowej. Działanie połowiczne, co wyraźnie widać na przykładzie analizowanych usług, nie przynosi zamierzonych efektów. Trzeba także dodać, że w warunkach polskiego rolnictwa, w którym znaczna część produkcji rolnej pochodzi z małych, słabych ekonomicznie gospodarstw szczególną rolę odgrywa zakrojona na szeroką skalę i sprawnie przeprowadzona akcja informacyjna ukierunkowująca produkcję rolną i często warunkująca skuteczność działania poszczególnych narzędzi polityki rolnej.

Галина Шульце

ВЛИЯНИЕ УСЛУГ И ВЫБРАННЫХ СРЕДСТВ ИНФОРМАЦИИ НА АКТИВИЗАЦИЮ ПРЕДЛОЖЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Резюме

Статья является предпосылкой для дискуссии проводимой в кругах ученых и практиков-земледельцев на temat роли производственных услуг и некоторых средств информации в активизации предложения сельскохозяйственной продукции. Заключение формулируются на основании анализа анкетных материалов полученных в исследованиях проведенных на территории воеводства Познань.

В труде внимание уделяется роли производственных услуг в актуальных условиях польского сельского хозяйства (аграрная структура, оснащение работ). Производственные услуги могут в данном случае являться наиболее активным фактором определяющим размеры и структуру сельскохозяйственного производства. Спрос на услуги в свете анкетных данных обусловлен некоторыми свойствами хозяйств, среди которых внимания заслуживают в первую очередь: величина хозяйства, возраст хозяина и уровень развития земледелия в селе. По мнению земледельцев существенное значение имеет доступность производственных услуг, а менее важными являются цены. Сверх того, в статье подвергается оценке использование информационных средств поощрения сельскохозяйственного производства.

Helena Szulce

EFFECT OF SERVICES AND CHOSEN INFORMATION MEANS
ON ACTIVATION OF THE AGRICULTURAL PRODUCTION SUPPLY

Summary

The paper constitutes a contribution to the discussion conducted with the circle of research workers and practical farmers, concerning the role of production services and of some information means in activation of the agricultural production supply. The conclusions are formulated on the basis of analysis of inquiry data from the investigations carried out on the Poznań province territory.

In the work an attention is drawn to the role of production services under existing conditions of the Polish agriculture (agrarian structure, work equipment). The production services can constitute here the most active factor forming range and structure of agricultural production. The demand for services in the light of inquiry investigations is determined by certain features of farms, among which farm size, age of farmer and agriculture development level in the commune deserve particular attention. In opinio of farmers that is the availability of services, which would play a substantial role, the prices being of minor importance. Moreover, the use of information means for the agricultural production stimulation is estimated in the work.